

5. Толстая Т. Интервью / [Электронный ресурс] / Т. Толстая. – Режим доступа: http://tvrain.ru/teleshov/zhelnov/tatjana_tolstaja_ja_bojus_sejchas_govorit_ob_ukraine_ljuboe_slovo_mozhet_zakonchitsja_pulej-370154/

6. Шайтанов И. Бытовая история / И. Шайтанов // Вопросы литературы. – 2002. – № 2. – С. 39–51.

7. Barnes J. Letters from London / J. Barnes. – L. : Picador, 1995. – 352 p.

Надійшла до редколегії 20.03.2015 р.

УДК 821.111-31.09

Т. В. Прищеп

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**РОМАН МЕРІ ШЕЛЛІ «ФРАНКЕНШТЕЙН, АБО СУЧАСНИЙ
ПРОМЕТЕЙ» В КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ ГРИ
ПІТЕРА АКРОЙДА**

Предметом дослідження є явище постмодерністської гри у романі сучасного англійського письменника Пітера Акройда «Журнал Віктора Франкенштейна». Розглянуто нові акценти сучасної інтерпретації роману М. Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей». Досліджено своєрідність втілення елементів літературної гри з традиційними образами, сюжетами і мотивами. Акцентовано увагу на тому, що роман Акройда несе в собі відбитки філософської складової постпостмодернізму й втілює іронічне переосмислення ідеї про всемогутність людського розуму, який пізнає закони природи, щоб стати її володарем. Охарактеризовано небезпеку, яку становить втручання людини в закони природи, і нові акценти авторського роздуму на цю саму тему. Розкрито специфіку авторської гри у приховуванні та розпізнаванні набутиків роману-першоджерела. Зазначено, що П. Акройд навмисне дистанціюється від первісної оповіді через творче її переосмислення та змінює провідні акценти міфу.

Ключові слова: П. Акройд, постмодерністська гра, інтерпретація роману, міф, міфопоетичні паралелі, дзеркальне перемодельовання, роман-першоджерело.

Предметом исследования является явление постмодернистской игры в романе современного английского писателя Питера Акройда «Журнал Виктора Франкенштейна». Рассмотрены новые акценты современной интерпретации романа М. Шелли «Франкенштейн, или Современный Прометей». Исследовано своеобразие воплощения элементов литературной игры с традиционными образами, сюжетами и мотивами. Акцентировано внимание на том, что роман Акройда несет в себе отпечатки философской составляющей постпостмодернизма и воплощает ироничное отношение к идее о всемогуществе человеческого разума, который познает законы природы, чтобы стать ее обладателем. Охарактеризована опасность, которую представляет вмешательство человека в законы природы и новые акценты в размышлении автора на эту же тему. Раскрыта специфика зеркальной игры в сокрытии и распознавании романа-первоисточника. Отмечено, что П. Акройд умышленно дистанцируется от первоначального повествования через его творческое переосмысление и меняет ведущие акценты мифа.

Ключевые слова: П. Акройд, постмодернистская игра, интерпретация романа, миф, мифопоэтические параллели, зеркальное перемоделирование, роман-первоисточник.

The article deals with the phenomenon of the postmodern game in the novel of the modern English writer Peter Ackroyd “Casebook of Victor Frankenstein”. The main focus of the paper is on the new aspects of modern interpretations of M. Shelley’s novel “Fran-

kenstein: or, The Modern Prometheus". The article reveals the peculiarity of the implementation of the literary game elements in images, themes and motifs. It becomes obvious that Ackroyd's novel contains representation of the philosophy of postmodernism and appeals to the educational theory of the omnipotence of the human mind, which cognizes the laws of nature in order to become its owner. The danger of human intervention into the natural laws defines philosophical idea of the novel. The article stresses that Ackroyd deliberately distanced himself from the original story through creative rethinking and changing the key focus of the myth. Peter Ackroyd made the great Romantic poet John Keats the object of Frankenstein's terrible experiment. Keats embodies the image of the ideal of the pure poetry. Ackroyd's Frankenstein is so obsessed with his idea, that only after the attempt to kill the Creature, he understands that the only creature he needs to blame is himself. The terrible monster becomes the twin of the scientist in the novel. This "contemporary Prometheus" embodies the imperfection of the divine workmanship of God, that brings with itself constructive as well as destructive urges. The novel by Ackroyd is a contribution to the research of the question of existence of the mass people's fantasies about themselves. On the one hand, Peter Ackroyd depicts the hyperreality, which is the imaginary world in the consciousness, and the meaning of which the reader can understand at the end of the novel. On the other hand, the embodiment of the myth in the novel gives the story told by P. Ackroyd its importance.

Keywords: P. Ackroyd, postmodern game, interpretation of the novel, myth, mythopoetic parallel, mirror remodeling, original novel.

Середньовіччя 21-го сторіччя настало занадто рано
Арон Вігушин

Просто ми з тобою живемо по різні сторони
Льюїс Керрол «Аліса в Задзеркаллі»

У XX–XXI ст. людство має чим пишатися – технічна революція, завоювання космічного простору, створення Великого адронного колайдера, відкриття молекул. Але є і багато такого, за що ми будемо ще довго розраховуватися – дві Світові війни, Чорнобильська катастрофа, погана екологія, а через це мутація вірусів та генів, тероризм та втрата гуманності. І не дивно, що людство почало замислюватися над своїми вчинками. Тому саме у літературі, як у дзеркалі суспільства, ми бачимо відображення цих процесів. Класичний у цьому контексті образ Франкенштейна водночас має й чи не найпотужніший потенціал художнього розкриття такого роду проблем. Неодноразове звернення митців-наступників до цього образу та до історії і його наукового відкриття переводить образи Франкенштейна та його творіння (як і власне роман Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей», 1818 р.) у ранг авторського міфу [6, с. 58].

Хоч «Франкенштейн» і є безмежним джерелом для досліджень, спектр робіт, присвячених «Франкенштейну», не вичерпують закладену в роман проблематику, а поглибленого вивчення потребують як функціонально-семантичні трансформації франкенштейнівського мотиву в літературі, так і його філософський аспект. На сьогоднішній день велика кількість критичних робіт присвячена творчості М. Шеллі. Увага до її творчості не припиняється, хоча вона й досліджувалася нерівномірно – найбільше книг і статей присвячено роману «Франкенштейн, або Сучасний Прометей». Серед останніх робіт потрібно відзначити дослідження Б. Напцока [4], який розглядає давньогрецький міф і образ Віктора Франкенштейна та розмірковує над змістом, який авторка вклала в назву роману. Інші аспекти розглянуто у роботах Т. Єфіменко [3], а саме – мотиви дзеркального перевтілення, А. Нямцу [5] розмірковує над франкенштейнівською колізією і над причинами популярності роману письменниці в XX столітті та аналізує протороман,

порівнюючи його з романами-інваріантами. В дослідженнях А. Волкова [1] роман М. Шеллі представлено в контексті прози про створення штучної людини.

Літературна гра із традиційними образами, сюжетами і мотивами спостерігається в різних літературних напрямках. Для митців романтичної доби, до яких належить М. Шеллі, значущими були гра уяви та політ фантазії, де траплялося відродження образів, мотивів і сюжетів стародавньої античної та біблійної міфології, філософського мислення, традиційного для доби Просвітництва, готичної поетики і особливостей художньої мови сентименталізму. Постмодернізм, про який далі піде мова, як відомо, більшою мірою спирається на гру з літературою, з традиційними образами, міфологічними сюжетами, у якій розкриваються такі характерні риси і такі поняття, як інтертекстуальність, епістемологічна невпевненість, авторська маска, подвійний код, фрагментарність оповіді. Часто-густо письменники-постмодерністи маніпулюють традиційними образами-символами, мотивами і сюжетними ходами у формі дзеркальної гри.

Одним із сучасних варіантів інтерпретації відомого роману є твір Пітера Акройда «Журнал Віктора Франкенштейна». Роман «The Casebook of Victor Frankenstein» 2008 року видання є версією знаменитого роману Мері Шеллі, написаного від імені Віктора Франкенштейна, де в якості дійових осіб виступає сама письменниця, Персі Шеллі, Байрон і Чудовисько, створене нещасним вченим.

Версія роману Пітера Акройда сприймається спочатку як витончена стилізація під «франкенштейнівську тематику», де сюжет про монстра вписаний в навколишній час і більше значимий не сам по собі, а як висловлювання про епоху романтизму й зародження вікторіанства. Про це говорить і широкий культурний контекст книги, і докладний опис Лондона, та й сам Віктор здається своєрідним втіленням романтизму – не божевільним ученим, а людиною, яка об'єднала в собі знання і бажання зробити світ кращим; гармонійною особистістю, на якій ще не позначився розкол між науковою раціональністю і поетичною метафізикою. Але тло оригінального твору обумовлює передчуття майбутньої катастрофи цієї гармонії.

М. Шеллі здійснює синтез міфологічних і літературних алюзій для того, щоб забезпечити внутрішній рух роману про Франкенштейна, текстову та підтекстову багатозначність порушених проблем: міф виявляється пов'язаний з мотивами легенд про доктора Фауста, про створення Голема, з біблійними сюжетами про сотворіння Адама та падіння Сатани, а також з їх літературними обробками, а в першу чергу, – з драмою П. Б. Шеллі «Звільнений Прометей», з епопеєю Мільтона «Втрачений Рай» та з п'єсою «Буря» В. Шекспіра. Роман Акройда несе в собі відбитки філософської складової постпостмодернізму й апелює до просвітницької теорії про всемогутність людського розуму, який пізнає закони природи, щоб стати її володарем. Франкенштейн має типові риси героя і просвітницької доби. Віктор замальовується як людина, від природи наділена феноменальним талантом. Його бажання повністю розкрити свій талант і перемогти смерть суголосна ідеям просвітників. У творі Акройда, як і у романі Шеллі, міф виявляється пов'язаний з мотивами легенд про створення Голема (кабалістичну істоту, створену із праху и красної глини). Але у П. Акройда Полідорі та Франкенштейн звертаються до «Corpus Hermeticum»¹ Г. Турнебуса, у якій йдеться не тільки про можливість оживити неживе, але і виправити свої діяння й з легкістю стерти Голема з обличчя землі.

¹«Герметичний корпус», або Герметика (лат. Corpus Hermeticum) – сукупність трактатів релігійно-філософського характеру, збережених грецькою мовою, авторство приписують ГермесуТрисмегісту.

Істота для М. Шеллі – це символ уявлень людей XIX століття про наукові відкриття та ідею створення ідеальної людини. Філософська ідея роману, як доводять численні дослідники, полягає в незбагненності таємниць всесвіту та небезпеці, яка криється у втручанні людини в природу та її закони. У версії Пітера Акройда Франкенштейн дістає тіло щойно померлого юнака і оживляє його. Привабливий юнак після перетворення стає потворним монстром: «Трупа прекраснішого, ніж цей, я ніколи не бачив. Здавалося, рум'янець ще не покинув його щоки, губи вигиналися в подобі посмішки. Саме тіло було мускулистим і міцним. Волосся було пишним й густим» [8, р. 171]², «волосся з блискучого і чорного набуло неприємного жовтого кольору, а з кучерявого зробилися прямим і млявим ... Очі його розкрилися, однак, якщо раніше вони були синьо-зеленого відтінку, то зараз стали сірими» [8, р. 173]³. Письменник зробив об'єктом жахливого досвіду Віктора Франкенштейна Джека Кітса, якому від свого прототипу, великого поетаромантика Джона Кітса, дістається не лише трохи видозмінене ім'я, але і частина біографії – вони обидва були студентами-медиками і обидва померли молодими від сухот. Для Акройда Джон Кітс не просто ще одна історична особа, яку він увів у роман. Джон Кітс втілює образ ідеальної чистої поезії. Саме цей поет був особисто знайомий і з М. Шеллі, і з П. Б. Шеллі. Тож, не дивно, що і сам Віктор, від імені якого ведеться розповідь, тяжіє до поетичної уяви.

Розмірковуючи над ідеєю про створення Демона й про самого вченого Акройд, як задається, приходять до висновку, що, можливо, і сама Істота – всього лише плід уяви Франкенштейна, і що Демон йому наснився, так, як і сам сюжет роману «Франкенштейн» Мері Шеллі. За задумом Пітера Акройда, герої потрапляють в одну сюжетну площину, й це формує своєрідний часопростір роману, де в дискусіях «реконструйованих» характеристик романтиків, героїв прототвору та реальних людей порушуються гострі морально-етичні й філософські проблеми цивілізації. Сукупність умов і потенцій дзеркальної гри в романі створює підґрунтя для мислення місткими понятійними утвореннями, універсальними й уможлиблює «катарсис мислення» (М. Епштейн).

Роман Акройда – це внесок у дослідження питання про існування масових фантазій людей про самих себе. Про те, як саме пов'язані соціальні відносини панування і підпорядкування у суспільстві, а також як ці відносини пов'язані з категоріями «література», «цінності» й «ідеологія». Фігура ж Демона, за версією П. Акройда, – подібна знаку «пробіл» у письмовій культурі. Її можна наповнювати тим змістом і тією фірмою, яка буде відтворювати реалії конкретного часу чи потреб суспільства. Немов біла пляма на карті світу, вона заповнюється людською свідомістю, у якій на меті одне завдання – виправдати репресивну систему цивілізації, яка йде шляхом раціоналізації способів експлуатації людини людиною.

Позначені Мері Шеллі міфопоетичні паралелі Віктор/Творіння – Бог/Адам або Бог/Сатана (мільтонівська лінія), а також пов'язані з цим мотиви богоборства й самотності знаходять свої втілення і у романі-реінтерпретації П. Акройда. Але відмінним є те, що Творіння у М. Шеллі знаходить спільні риси і із Сатаною, і із Адамом: «Як і у Адама, у мене не було рідні; Багато разів мені здавалося, що я, скоріше, подібний Сатані» [9, р. 88]⁴.

² "His was the most beautiful corpse I had ever seen. It seemed that the flush had not left the cheeks, and the mouth was in the semblance of a smile. The body itself was muscular and firmly knit... The hair was full and thick".

³ "his hair from lustrous black it changed by degrees to a ghastly yellow, and from its curled state it become lank and lifeless...His eyes had opened, but where before they had been of a blue-green hue they were now grey".

⁴ "Like Adam, I was apparently united by no link to any other being in existence;... Many times I considered Satan as the fitter emblem of my condition, for often, like him".

Автор не тільки згадує про Сатану, який успадкував деякі якості античного Прометея, а й вплітає у тканину оповідання тогочасні філософські та соціальні теорії. П. Акройд звернувся до римського варіанта трактування образу Прометея. Прометей, у сприйнятті Овідія, – творець людини, а не її рятівник [7, с. 33–34]. Прометей Акройда став митцем-творцем людини, а це означало, що людина наділена розумінням своїх знань і вмій. Можна погодитися з Г.-Г. Гадамером у тому, що якщо Прометей є відображенням людської діяльності у міфі, то кожний рішучий поворот в історії людства повинен народити нове прочитання чи трактування міфу про Прометея [2, с. 252].

Філософське значення «Франкенштейна» М. Шеллі приголомшувало своєю глибиною – адже йдеться про можливість людської свободи, у тому числі від самої себе. П. Акройд розвиває й поглиблює ідеї М. Шеллі, робить оригінальні філософські узагальнення, виходячи з окремих у класичному «Франкенштейні» настанов. Безперечним є той факт, що як герой літератури ХІХ століття Франкенштейн Мері Шеллі відчуває свою відповідальність перед людством за свій експеримент, тому після смерті своїх близьких присвячує своє життя єдиній меті – вбити Демона й виправити свою головну помилку ціною життя. Франкенштейн ХХІ століття настільки захоплений своєю ідеєю, що тільки після спроб вбивства Істоти (яка сама погодилася, що краще смерть, ніж таке життя, як у неї) розуміє, що єдине створіння, яке він має звинувачувати у всіх своїх негараздах, він сам і є. Жахливий Монстр стає в романі двійником вченого: «Я стрибнув на нього. Я кинувся на нього і знищив його. Ні, не я – істота розірвала його на шматки голими руками. І ми, істота і я, побрели геть, у світ, де взяті були сторожею» [8, р. 213]⁵. Цей «сучасний Прометей» втілює всю недосконалість божественного творіння людини, яка несе в собі як творчі, так і руйнівні імпульси.

Твір Пітера Акройда «Журнал Віктора Франкенштейна» у специфічній інтерпретації роману М. Шеллі стимулює такий процес читання, у якому читач, як гравець, робить власний вибір способу заповнення прогалін, спираючись на певний художньо-естетичний досвід, отриманий із художніх творів, фільмів, мас-медіа тощо. Водночас відбувається набуття читацького досвіду через процес постійної його модифікації. Читач підсвідомо намагається звести всі факти до існуючого зразка, але привносить певну ступінь новизни або несподіванок, а будь-який естетичний досвід намагається виявити неперервну співігру «дедуктивних» та «індуктивних» операцій (Ж. Дельоз). Це, по суті, дзеркальне перемодельовання роману М. Шеллі «Франкенштейн» як стійкого зразка та пропонування читачу заново осмислити його й таким чином перетворитися на автора нового твору. Читач-автор постійно коливається між відтворенням та руйнуванням образів свого художнього та естетичного досвіду. У такий спосіб додається певна ступінь новизни або несподіванки у художньо-естетичний досвід нового потенційного читача.

Отже, Пітер Акройд, як письменник-постпостмодерніст, з одного боку, зображує у романі гіперреальність, тобто уявний світ у свідомості, суть якого читач може зрозуміти лише в кінці твору. А з іншого – у його романі міф немов би просвічує крізь тканину тексту й надає його звучанню особливої масштабності. Акройд навмисне дистанціюється від первісної оповіді через творче переосмислення оповіді, змінює провідні акценти міфу – становлення вченого, створення Істоти, мотиви двійництва, альянсу на інверсії роману. У творі ж головною ідеєю є думка про те, що у людині споконвічно живе і хороше і погане, і ми самі вибираємо хто ми є, і ким ми станемо.

⁵ "I sprang at him. I lunged forward and destroyed him. No, not I. The creature tore him to pieces with his bare hands. Then we wandered out, the creature and I, into the world where we were taken up by the watchmen".

Бібліографічні посилання

1. Волков А. Р. Традиційні сюжети та образи : монографія / А. Р. Волков. – Чернівці : Місто, 2004. – С. 117–131.
2. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного / Г.-Г. Гадамер. – М. : Искусство, 1991. – 366 с.
3. Єфименко Т. М. Перевтілення образу романтичного героя в романі М. Шеллі «Франкенштейн» / Т. М. Єфименко // Наукові записки. – 2012. – № 29. – С. 274–277.
4. Напцок Б.Р. Воплощение мифа о Прометее в романе М. Шелли / Б. Р. Напцок // Вестник Адыгейского гос. ун-та. Сер. 2. Филология и искусствоведение. – 2012. – № 4 (107). – С. 97–104.
5. Няму А. Миф. Легенда. Литература: Теоретические аспекты функционирования / А. Няму. – Черновцы : Рута, 2007. – С. 346–348.
6. Няму А. Традиція у слов'янських та західноєвропейських літературах: Проблеми теорії / А. Няму. – Чернівці : Рута, 2001. – С. 58.
7. Овидий. Метаморфозы / Овидий. – М. : Худож. лит., 1977. – 430 с.
8. Ackroyd P. The Casebook of Victor Frankenstein / P. Ackroyd // Fiction. – N.Y. : Random House, 2009. – 368 p.
9. Shelley M. Frankenstein or The Modern Prometheus / M. Shelley // Fiction. – L. : Penguin Classics, 2005. – 273 p.

Надійшла до редколегії 28.02.2015 р.

УДК 820(1-87) (075.8)

УДК 811.111 + 809.7 + 820.89

С. О. Сушко

ПВНЗ “Краматорський економіко-гуманітарний інститут”

ДИСКУРСИВНІ ДОМІНАНТИ ПРИЙОМУ *MISE EN ABYME* У ЖАНРІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ МЕТАПРОЗИ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ П. АКРОЙДА, А. БАЙЯТ, В. ГЕССА)

Розглянуто прийом / конструкцію *mise en abyme* як суттєвий чинник композиції, але більше як адекватний засіб, що віддзеркалює провідні думки, концепти, ідеї твору. В розглянутих творах з жанру метапрози письменницька, персонажна та читачка рефлексії маніфестують себе саме у фокусі даного прийому. Ключовими для конструкції є принципи аналогії, рекурсивності та принцип *en abyme*, принцип заглиблення, невичерпності. Даний прийом є ключовим для симбіозу класичної англійської літератури з постмодерністським дискурсом у романі П. Акройда “English Music”.

Ключові слова: *mise en abyme*, метапроза, постмодерністський, рефлексія, наратив, редуплікація, паралелізм, віддзеркалення, рецепція, інтертекст, дискурс.

Рассмотрен прием/конструкция *mise en abyme* как весомый фактор композиции, но больше как адекватное средство отражения определяющих мыслей, концептов, идей произведения. В рассмотренных произведениях жанра метапрозы писательская, персонажная и читательская рефлексии выявляют себя именно в фокусе данного приема. Ключевыми для конструкции есть принципы аналогии, рекурсивности и принцип *en abyme*, принцип углубления, неисчерпаемости. Данный